

Qazaqstan Respýblıkasy Zańnama jáne quqyqtıq aqparat institýtynyń

JARSHYSY

gylymi-quqyqtıq jýrnal №2 (69)-2022

Құрылтайшы және баспагер:

«Қазақстан Республикасының
Заңнама және құқықтық
ақпарат институты» ШЖҚ РМК
2006 жылдан бастап шығады
Журналдың материалдары
www.zqai.kz

сайтында орналастырылған
Заң ғылымдары бойынша диссертациялардың
негізгі ғылыми нәтижелерін жариялауға
арналған басылымдар тізіліміне енгізілген
(ҚР БҒМ БҒССҚК 14.02.2022 ж.
№38 бұйрығы)

Редакциялық кеңес құрамы

Сәрпеков Р.Қ. - з.ғ.к., Қазақстанның еңбек
сіңірген қайраткері (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
— (төраға)
Абайділинов Е.М. — з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Абызов Р.М. — з.ғ.д. (Барнаул, Ресей)
Белых В.С. — з.ғ.д. (Екатеринбург, Ресей)
Губин Е.П. — з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Мельник Р.С. — з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Моисеев А.А. — з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Муромцев Г.И. — з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Рахметов С.М. — з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Малиновский В.А. — з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Унзила Шапақ — з.ғ.д. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)

Бас редактор

Дүйсенов Е.А. — з.ғ.к.

Редакциялық алқа құрамы

Азер Алиев — PhD (Киль, Германия)
Байниязова З.С. — з.ғ.к. (Саратов, Ресей)
Жанғарашев Р.М. — LLM (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Ишбеков К.А. — з.ғ.д., доцент (Мәскеу, Ресей)
Қазбаева Ә.Г. — з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Қайырбаева Л.К. — PhD (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Киязова А.Ж. — LLM (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Құлжабаева Ж.О. — з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Нұрғазиев Б.К. — з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Нұрмағамбетов Р.Г. — PhD (Челябинск, Ресей)
Примашев Н.М. — з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Рахымбердин К.Х. — з.ғ.д. (Өскемен,
Қазақстан)
Сәрсенов А.М. — PhD (Нұр-Сұлтан,
Қазақстан)
Тегізбекова Ж.Ч. — з.ғ.к. (Бишкек,
Қызығызстан)
Финк Д.А. — з.ғ.к. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Редактор — Колтубаева Г.Б.
Беттеуші — Тасирова А.С.
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Қазақстан Республикасы Ақпарат
және коммуникациялар министрлігі
Ақпарат комитетінің
БАҚ есепке қою туралы куәлігі
№ 17761-Ж 25.06.2019 ж.
(Алғашқы есепке қою кезі
№6592-Ж. 07.09.2005 ж.)

Мекен-жайы: Қазақстан Республикасы,
010000, Нұр-Сұлтан қ., Қабанбай-батыр даңғ.,
19, С-блогы, 306-каб., тел.: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, E-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Редакция бағанасы..... 7

Конституциялық және әкімшілік құқық

Р.К. СӘРПЕКОВ Конституциялық реформа
Қазақстанның саяси жүйесін қайта бастаудың
негізгі нүктесі ретінде 13

Б.К. НҰРҒАЗИНОВ, А.Н. ОСПАНОВА
Қазақстан Республикасында мемлекеттік
қызметке кіру кезіндегі кейбір ұсыныстар 22

Л.Т. ЖАНҰЗАҚОВА Нормативтік құқықтық
актілердің иерархиясы туралы..... 32

Е.С. ӘБІЛҒАЗИН, Қ.Т. МҰРЗАШЕВ
Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем
қабілеттілігін және банкроттықты қалпына
келтіру мәселесіне..... 40

В.И. ОЛЕЙНИК, Б.А. АМАНЖОЛОВА
Қазақстан Республикасында заң білімін жетілдіру 47

А.Қ. ҚҰРМАНОВА Генетикалық ақпаратты
пайдаланудың қолданыстағы заңнаманың
нормаларымен регламенттеудің құқықтық мәселелері 57

Азаматтық және азаматтық-процестік құқық

Р.М. ЖАНҒАРАШЕВ Біріккен Корольдіктің
корпоративтік басқару кодексінде «сақта
немесе түсіндір» қағидатының тиімділігін
қалай арттыруға болады? 67

Е.Г. КОМИССАРОВА (Пермь қ., РФ),
С.К. ЫДЫРЫШЕВА, Т.В. КРАСНОВА
(Тюмень қ., РФ) Өгей әке мен өгей баланың
жеке мүліктік емес қатынастары: құқықтық
мәндерін іздеу..... 73

М.Қ. ЖҮСІПБЕКОВА, Э.О. ТОЙЛЫБЕКОВА,
К.Ж. ЖАРЕКЕЕВ Қазақстан Республикасында
аграрлық секторды тамақ және азық-түлік
қауіпсіздігін қамтамасыз етудің шарты
ретінде дамыту 86

Р.Г. НҰРМАҒАМБЕТОВ, С.М. ШОНАЕВА
Қазақстан Республикасында еңбекті қорғау
саласындағы білім беру қызметтерінің баға
демпингін теориялық-құқықтық еңсеру туралы
мәселеге: қатынастарды реттеу қағидаттарын
бекітудегі шет елдердің тәжірибесі 95

Ш.У. БУРАШОВ, Б.А. ТАЙТОРИНА,
Д.Н. БЕКЕЖАНОВ Қазақстан Республикасындағы
білім беру қызметтерін тұтынушылардың құқықтары:
тұжырымдамалау мәселелері және заңнаманы
жаңғырту сұрақтары 104

А.Қ. ҚАЙШАТАЕВА, Р.Т. БАЯЗИТОВА Еңбек құқық қатынастарындағы стандарттар: теориялық-құқықтық талдаудың кейбір аспектілері.....	116
А.Қ. ҚАЛДЫБАЕВ Компаниялардың қатысу үлестерін (акцияларын) иеліктен шығару туралы шарттарда және корпоративтік шарттарда шетелдік заңнаманы қолдану.....	125
Қылмыстық құқық және қылмыстық процесс	
С.С. ҚАРЖАУБАЕВ Алқабилер сотының соттылығын кеңейту: заңнама мен құқықтық техниканың тұрақтылығы мәселелері	134
М.Ш. ҚҰРМАНҒАЛИ, Ж.Ю. САЙЛИБАЕВА Әлеуметтік желілердегі судьялық этика: халықаралық стандарттар және шетелдік тәртіптік тәжірибе.....	142
А.Қ. ҚАНАТОВ, М.А. ШӘКЕНОВ Қазақстандағы адам құқықтары жөніндегі уәкіл институты (заң шығарудағы иммерсивті ұстаным)	152
Ж.Ө. ӨМІРӘЛІ, Б.Қ. ИЛЬЯСОВА Сот билігінің егемендігі.....	163
Халықаралық құқық және салыстырмалы құқықтану	
А.М. ҚАРАТАЕВА, Д.Б. МАХАМБЕТСАЛИЕВ АҚШ-тағы атқарушы биліктің конституциялық-құқықтық реттелуі	175
А.А. АХМЕТОВА, К. ЭСПЛЮГЕС (Валенсия қ., Испания), З.М. БАЙМАҒАМБЕТОВА Дүниежүзілік сауда ұйымының келісімдерін астық саудасы жөніндегі дауларда қолдану практикасы.....	185
Құқықтық мониторинг	
С.И. КЛИМКИН, А.Ғ. ҚАЗБАЕВА Коммерциялық емес ұйымдарды заңнамалық реттеудің тиімсіздігі туралы мәселесіне.....	195
А.Ө. ҚАЛИЕВА «Кәсіптік одақтар туралы» Қазақстан Республикасы Заңының ақаулары туралы мәселеге (кәсіподақтар саласындағы заңнаманы талдау нәтижелері).....	204
Мемлекеттік тілдегі заңшығармашылық практикасынан	
Н.М. ПРИМАШЕВ Терминдер қорының жай-күйі және оны жетілдірудің кейбір жолдары (әскери іс саласы мысалында)	213
Жас ғалым мінбері	
Е.Б. АХМЕТОВ, М.К. ЖҮРҮНОВА Қазақстан Республикасының әкімшілік сот ісін жүргізу және әкімшілік рәсімдердің қағидаттарын жіктеу мәселесіне.....	223
Т.А. МАЗУРОВА (Минск Қ., БР) Професионалды спорт саласындағы қызметті жүзеге асыратын қызметкерлермен еңбек шартын тоқтата тұрудың кейбір құқықтық проблемалары (Беларусь Республикасы мен Ресей Федерациясының заңнамасы бойынша)	234
М.А. АЛДИЯРХАН Қазақстан Республикасы қылмыстық заңнамасы бойынша түзеу жұмыстарын қолданудың әлеуетін арттыру мәселелері	244
Р.Ж. БӘЙШЕВ Тұтынушылық несиелеуді реттеудің салыстырмалы-құқықтық талдауы (Еуропа, Ресей және Қазақстан тәжірибесі).....	254
Е.К. ТОРСЫҚБАЕВ Өндіріп алушы талаптары көлемінің және мәжбүрлеп орындату шараларының арақатынасы қағидатын сақтау.....	263
«Жаршынын» архивтегі беттері	
А. Б. ШАЙКЕНОВА Жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды нормативтік реттеуді жетілдіру мәселелері туралы Е. А. Дүйсеновтың, А. К. Лямбекованың ғылыми жарияланымна қайта оралғанда, №3(48)-2017 Нравится17.....	271
Р.К. СӘРПЕКОВ Ұлы ұстазды еске алу	277

ВЕСТНИК

Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан

научно-правовой журнал №2 (69)-2022

Учредитель и издатель:
РГП на ПХВ «Институт законодательства
и правовой информации
Республики Казахстан»
Издаётся с 2006 года
Все материалы журнала размещаются на
сайте www.zqai.kz
Включен в перечень изданий для публикации
основных научных результатов диссертаций
по юридическим наукам
(Приказ КОКСОН МОН РК №38
от 14.02.2022 г.)

Состав Редакционного совета
Сарпеков Р.К. – к.ю.н., Заслуженный дея-
тель Казахстана (Нур-Султан, Казахстан)
– (председатель)
Абайдылиев Е.М. – д.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Абызов Р.М. – д.ю.н. (Барнаул, Россия)
Белых В.С. – д.ю.н. (Екатеринбург, Россия)
Губин Е.П. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Мельник Р.С. – д.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Моисеев А.А. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Муромцев Г.И. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Рахметов С.М. – д.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Малиновский В.А. – д.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Унзила Шапак – д.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)

Главный редактор
Дюсенов Е.А. – к.ю.н.

Состав Редакционной коллегии
Азер Алиев – PhD (Киль, Германия)
Байниязова З.С. – к.ю.н. (Саратов, Россия)
Джангарашев Р.М. – LL.M. (Нур-Султан,
Казахстан)
Ишеков К.А. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Казбаева А.Г. – к.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Каирбаева Л.К. – PhD (Нур-Султан,
Казахстан)
Киязова А.Ж. – LL.M. (Нур-Султан,
Казахстан)
Кулжабаева Ж.О. – к.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Нургазинов Б.К. – к.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Нурмагамбетов Р.Г. – PhD (Челябинск,
Россия)
Примашев Н.М. – к.ю.н. (Нур-Султан,
Казахстан)
Рахимбердин К.Х. – д.ю.н. (Усть-Каменно-
горск, Казахстан)
Сарсенов А.М. – PhD (Нур-Султан, Казах-
стан)
Тегизбекова Ж.Ч. – к.ю.н. (Бишкек,
Кыргызстан)
Финк Д.А. – к.ю.н. (Нур-Султан, Казахстан)

Редактор – **Колтубаева Г.Б.**
Верстка – **Тасирова А.С.**
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Свидетельство о постановке
на учет СМИ № 17761-Ж
от 25.06.2019 г. Комитета информации
Министерства информации и коммуникаций
Республики Казахстан (Первичная постановка
на учет №6592-Ж. 07.09.2005 г.)

Адрес: Республика Казахстан, 010000,
г. Нур-Султан, пр. Кабанбай батыра, 19,
блок С, каб. 306, тел.: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, E-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Колонка редакции	9
Конституционное и административное право	
Р.К. САРПЕКОВ Конституционная реформа как основной поинт перезапуска политической системы Казахстана	13
Б.К. НУРГАЗИНОВ, А.Н. ОСПАНОВА Некоторые предложения при поступлении на государственную службу в Республике Казахстан	22
Л.Т. ЖАНУЗАКОВА Об иерархии нормативных правовых актов	32
Е.С. АБУЛГАЗИН, К.Т. МУРЗАШЕВ К вопросу о восстановлении платежеспособности и банкротстве граждан Республики Казахстан	40
В.И. ОЛЕЙНИК, Б.А. АМАНЖОЛОВА Совершенствование юридического образования в Республике Казахстан	47
А.К. КУРМАНОВА Правовые вопросы регламентации использования генетической информации по действующему законодательству	57
Гражданское и гражданско-процессуальное право	
Р.М. ДЖАНГАРАШЕВ Каким образом можно повысить эффективность принципа «соблюдай или разясняй» в кодексе корпоративного управления Соединенного Королевства	67
Е.Г. КОМИССАРОВА (г. Пермь, РФ), С.К. ИДРЫШЕВА, Т.В. КРАСНОВА (г. Тюмень, РФ) Личные неимущественные отношения отчима и пасынка: в поисках юридических сущностей	73
М.К. ЖУСУПБЕКОВА, Э.О. ТОЙЛЫБЕКОВА, К.Ж. ЖАРЕКЕЕВ Развитие аграрного сектора как условие обеспечения пищевой и продовольственной безопасности в Республике Казахстан	86
Р.Г. НУРМАГАМБЕТОВ, С.М. ШУНАЕВА К вопросу о теоретико-правовом преодолении ценового демпинга образовательных услуг в сфере охраны труда в Республике Казахстан: опыт зарубежных стран в закреплении принципов регулирования отношений	95
Ш.У. БУРАШОВ, Б.А. ТАЙТОРИНА, Д.Н. БЕКЕЖАНОВ Права потребителей образовательных услуг в Республике Казахстан: проблемы концептуализации и вопросы модернизации законодательства	104

СОДЕРЖАНИЕ

А.К. КАЙШАТАЕВА, Р.Т. БАЯЗИТОВА

Стандарты в трудовых правоотношениях: некоторые аспекты теоретико-правового анализа 116

А.К. КАЛДЫБАЕВ Применение иностранного права в договорах по отчуждению долей участия (акций) компаний и в корпоративных договорах 125

Уголовное право и уголовный процесс

С.С. КАРЖАУБАЕВ Расширение подсудности суда присяжных: проблемы стабильности законодательства и юридической техники 134

М.Ш. ҚҰРМАНҒАЛИ, Ж.Ю. САЙЛИБАЕВА Судейская этика в социальных сетях: международные стандарты и зарубежная дисциплинарная практика 142

А.К. КАНАТОВ, М.А. ШАКЕНОВ Институт Уполномоченного по правам человека в Казахстане (иммерсивный подход в законотворчестве) 152

Ж.Ө. ӨМІРӘЛІ, Б.Қ. ИЛЬЯСОВА Суверенитет судебной власти 163

Международное право и сравнительное правоведение

А.М. КАРАТАЕВА, Д.Б. МАХАМБЕТСАЛИЕВ Конституционно-правовое регулирование исполнительной власти в США 175

А.А. АХМЕТОВА, К. ЭСПЛЮГЕС (г. Валенсия, Испания),
З.М. БАЙМАГАМБЕТОВА Практика применения соглашений Всемирной торговой организации в спорах по торговле зерном 185

Правовой мониторинг

С.И. КЛИМКИН, А.Г. КАЗБАЕВА К вопросу о неэффективности законодательного регулирования некоммерческих организаций 195

К.У. КАЛИЕВА К вопросу о дефектах Закона Республики Казахстан «О профессиональных союзах» (результаты анализа законодательства в сфере профсоюзов) 204

Из практики законотворчества на государственном языке

Н.М. ПРИМАШЕВ Состояние фонда терминов и некоторые пути его совершенствования (на примере сферы военного дела) 213

Трибуна молодого ученого

Е.Б. АХМЕТОВ, М.К. ЖУРУНОВА К вопросу о классификации принципов административного судопроизводства и административных процедур Республики Казахстан 223

Т.А. МАЗУРОВА (г. Минск, РБ) Некоторые правовые проблемы приостановления трудового договора с работниками, осуществляющими деятельность в сфере профессионального спорта (по законодательству Республики Беларусь и Российской Федерации) 234

М.А. АЛДИЯРХАН Вопросы повышения потенциала применения исправительных работ по уголовному законодательству Республики Казахстан 244

Р.Ж. БАЙШЕВ Сравнительно-правовой анализ регулирования потребительского кредитования (опыт Европы, России и Казахстана) 254

Е.К. ТОРСЫКБАЕВ Соблюдение принципа соотносимости объема требований взыскателя и мер принудительного исполнения 263

Архивные страницы «Вестника»

А.Б. ШАЙКЕНОВА Возвращаясь к научной публикации Дюсенова Е.А., Лямбековой А.К. о вопросах совершенствования нормативного регулирования использования возобновляемых источников энергии, №3(48)-2017 271

Р.К. САРПЕКОВ Памяти великого учителя 277

Bulletin of Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan

JARSHYSY

scientific and legal journal №2 (69)-2022

Founder and publisher:
RSE on the REM «Institute of Legislation and Legal information of the Republic of Kazakhstan»
Published since 2006
All journal materials are placed on the website
www.zqai.kz
Included in the list of publications of basic scientific results of dissertations on legal sciences (Order CCES MES RK №38 from 14.02.2022)

Editorial Council members

Sarpekov R.K. – c.j.s., *Honored Worker of Kazakhstan (Nur-Sultan, Kazakhstan)* – (Chairman)
Abaydeldinov E.M. – d.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Abyzov R.M. – d.j.s. (Barnaul, Russian)
Belih V.S. – d.j.s. (Ekaterinburg, Russian)
Gubin E.P. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Melnik R.S. – d.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Moiseev A.A. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Murumcev G.I. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Rahmetov S.M. – d.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Malinovski V.A. – d.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Unzila Shapak – d.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)

Chief Editor

Dyussenov Ye.A. – c.j.s.

Editorial Board members

Azer Aliyev – PhD (Kiel, Germany)
Bainiyazova Z.S. – c.j.s. (Saratov, Russian)
Dzhangarashev R.M. – LLM (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Ishekov K.A. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Kazbayeva A.G. – c.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Kairbaeva L.K. – PhD (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Kiyazova A.Zh. – LLM (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Kulzhabayeva Zh.O. – c.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Nurgazinov B. K. – c.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Nurmagambetov R.G. – PhD (Chelyabinsk, Russian)
Primashev N.M. – c.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Rakhimberdin K.H. – d.j.s. (Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan)
Sarsenov A.M. – PhD (Nur-Sultan, Kazakhstan)
Tegizbekova Zh.Ch. – c.j.s. (Bishkek, Kyrgyzstan)
Fink D.A. – c.j.s. (Nur-Sultan, Kazakhstan)

Editor – **Koltubaeva G.B.**

Layout – **Tasirova A.S.**
Tel.: 8 (7172) 26-61-29

The certificate of registration of mass media №17761-G from 25.06.2019 from the Information Committee of the Ministry of Information and Communications of the Republic of Kazakhstan (Number and date of primary registration №6592-Zh.07.09.2005.)

Address: The Republic of Kazakhstan, 010000, Nur-Sultan, Kabanbay-batyr ave., 19, block C, office 306, tel.: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Editorial 11

Constitutional and Administrative Law

- R.K.SARPEKOV** Constitutional reform as the main point of restarting the political system of Kazakhstan 13
B.K. NURGAZINOV, A. N. OSPANOVA Some proposals for entering public service in the Republic of Kazakhstan 22
L.T. ZHANUZAKOVA On the hierarchy of normative legal acts 32
E.S. ABULGAZIN, K.T. MURZASHEV To the question of restoration of solvency and bankruptcy of citizens of the Republic of Kazakhstan 40
V.I. OLEINIK, B.A. AMANZHOLLOVA Improvement of legal education in the Republic of Kazakhstan 47
A.K. KURMANOVA Legal issues of regulation of the use of genetic information by the norms of the current legislation 57

Civil and Civil Procedure Law

- R.M. JANGARASHEV** How can the effectiveness of the «comply or explain» principle in the UK corporate governance code be improved? 67
E.G. KOMISSAROVA (Perm, Russia), **S.K. IDRYSHEVA, T.V. KRASNOVA** (Tyumen, Russia) Personal non-property relationships of the step-father and stepson: in search of legal entities 73
M.K. ZHUSUPBEKOVA, E.O. TOYLYBEKOVA, K.ZH. ZHAREKEEV Development of the agricultural sector in the Republic of Kazakhstan as a condition for ensuring food and food security 86
R.G. NURMAGAMBETOV, S.M. SHUNAEVA To the question of theoretical and legal overcoming of educational services price dumping in the sphere of occupational safety in the Republic of Kazakhstan: experience of foreign countries in consolidation of the principles of regulation of relations 95
SH.U. BURASHOV, B.A. TAITORINA, D.N. BEKEZHANOV Rights of consumers of educational services in the Republic of Kazakhstan: problems of conceptualization and issues of modernization of legislation 104
A.K. KAISHATAYEVA, R.T. BAYAZITOVA Standards in labor relations: some aspects of theoretical and legal analysis 116

CONTENT

A. KALDYBAYEV The application of foreign law in agreements on the alienation of participation interests (shares) of companies and in corporate agreements	125
--	-----

Criminal law and Criminal procedure

S.S. KARZHAUBAYEV Expanding the jurisdiction of the jury: problems of stability of legislation and legal technology	134
M. KURMANGALI, ZH. SAILIBAYEVA Judge ethics in social networks: international standards and foreign disciplinary practice	142
A.K. KANATOV, M.A. SHAKENOV Institute of the commissioner for human rights in Kazakhstan (immersive approach to lawmaking)	152
ZH. OMIRALI, B.K. ILYASOVA Sovereignty of the judiciary	163

International law and Comparative law

A.M. KARATAYEVA, D.B. MAKHAMBETSALIYEV Constitutional legal regulation of the executive branch in the United States.....	175
A.A. AKHMETOVA, C. ESPLUGUES (Valencia, Spain), Z.M. BAIMAGAMBETOVA The practice of applying World Trade Organization agreements in grain trade disputes	185

Legal monitoring

S.I. KLIMKIN, A.G. KAZBAYEVA To the question of inefficiency of legislative regulation of non-commercial organizations.....	195
K.Y. КАЛИЕВА К вопросу о дефектах Закона Республики Казахстан «О профессиональных союзах» (результаты анализа законодательства в сфере профсоюзов)	204

From the lawmaking practice in the official language

N.M. PRIMASHEV The state of the fund of terms and certain ways to improve it (on the example of the sphere of military affairs)	213
--	-----

Young researchers' tribune

Y.B. AKHMETOV, M.K. ZHURUNOVA On the classification of the principles of administrative proceedings and administrative procedure of the Republic of Kazakhstan.....	223
T.A. MAZUROVA (Minsk, RB) Some legal problems of suspension of an employment contract in the field of professional sports (under the legislation of the Republic of Belarus and the Russian Federation).....	234
M.A. ALDIYARKHAN Issues of increasing the potential for the use of correctional labor in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan	244
R. BAISHEV Legal comparative analysis of consumer lending regulation (experience of Europe, Russia and Kazakhstan).....	254
E.K. TORSYKBAEV Compliance with the principle of correlation of the volume of the claimant's claims and enforcement measures	263

The archive pages of the «Bulletin»

A.B. SHAIKENOVA Returning to the scientific publication of Dyussenov Ye.A., Lyambekova A.K. on the issues of improving regulation of the use of renewable energy sources, №3(48)-2017	271
R.K. SARPEKOV To the memory of a great teacher.....	277

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АГРАРЛЫҚ СЕКТОРДЫ ТАМАҚ ЖӘНЕ АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ШАРТЫ РЕТІНДЕ ДАМУ

Мадина Қойшыбайқызы Жүсіпбекова¹

*Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің «Құқықтану»
кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты, Қызылорда қ.,
Қазақстан Республикасы; e-mail: zhmk6464@mail.ru*

Эльмира Орынтайқызы Тойлыбекова

*Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің «Құқықтану»
кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының кандидаты,
Қызылорда қ., Қазақстан Республикасы; e-mail: elmira-01-1981@mail.ru*

Қуаныш Жақсыбайұлы Жарекеев

*Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің «Құқықтану»
кафедрасының аға оқытушысы, құқық магистрі, Қызылорда қ.,
Қазақстан Республикасы; e-mail: kuanysh.zharekeev@mail.ru*

Аннотация. Мақалада елді азық-түлік және азық-түлік қауіпсіздігімен қамтамасыз ететін аграрлық секторды дамытудың құқықтық проблемасы қарастырылады. Азық-түлік қауіпсіздігі басым және халықаралық маңызы бар жаһандық проблема болып табылады. Қазіргі қоғам үшін азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесі маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Біріншіден, халықты азық-түлікпен қамтамасыз ету физикалық тұрғыдан оның өмірін қамтамасыз ету болып табылады; екіншіден, азық-түлік қауіпсіздігі мемлекеттің экономикалық тұрақтылығы мен саяси тәуелсіздігін, оның ұлттық-мемлекеттік мүдделерге нұқсан келтірместен өз азаматтарының бастапқы қажеттіліктерін қамтамасыз ету қабілетін анықтайтын ұлттық қауіпсіздік бағыттарының бірі.

Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету біздің мемлекетіміздің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады.

Мақала авторы аграрлық сектордың маңыздылығын көрсетеді, халықаралық құжаттар мен құқықтық актілерден “азық-түлік қауіпсіздігі” терминінің әртүрлі анықтамаларын келтіреді, “азық-түлік қауіпсіздігі” және “тамақ қауіпсіздігі” терминдерінің мәнін ашуға тырысады, азық-түлік және тамақ қауіпсіздігінің өзара байланысы мәселелерін қарастырады, олардың құқықтық негіздерін анықтайды. Сонымен бірге, автор азық-түлік қауіпсіздігін адамдардың денсаулығы мен өмірін анықтайтын негізгі фактор болып табылатын азық-түлік қауіпсіздігінің құрамдас бөлігі ретінде анықтайды. Сонымен қатар, автор азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша ғалымдардың пікірін талдайды және халықаралық тәжірибені қолдануды ұсынады. Зерттеудің мақсаты елдің азық-түлік және азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ететін аграрлық сектордың маңызын зерделеу болып табылады. Автор ауыл шаруашылығындағы проблемаларды шешетін “азық-түлік қауіпсіздігі туралы” ҚР Заңы мен “жеке қосалқы шаруашылық туралы” ҚР Заңын қабылдауды, агроөнеркәсіптік кешенді субсидиялауды күшейтуді және ауыл шаруашылығы техникасын жаңғыртуды, сондай-ақ шет елдердің озық тәжірибесін алуды ұсынады.

Түйінді сөздер: Азық-түлік қауіпсіздігі, тамақ өнімдері, жеке қосалқы шаруашылық, агроөнеркәсіптік кешен, аграрлық сектор.

¹ Хат-хабарға арналған автор

РАЗВИТИЕ АГРАРНОГО СЕКТОРА КАК УСЛОВИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПИЩЕВОЙ И ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Жусупбекова Мадина Койшыбаевна*

Доцент кафедры «Правоведение» Кызылординского университета имени Коркыт Ата, кандидат юридических наук, г. Кызылорда, Республика Казахстан; e-mail: zhmk6464@mail.ru

Тойлыбекова Эльмира Орынтаевна

Старший преподаватель кафедры «Правоведение» Кызылординского университета имени Коркыт Ата, кандидат юридических наук, г. Кызылорда, Республика Казахстан; e-mail: elmira-01-1981@mail.ru

Жарекеев Куаныш Жаксыбаевич

Старший преподаватель кафедры «Правоведение» Кызылординского университета имени Коркыт Ата, магистр права, г. Кызылорда, Республика Казахстан; e-mail: kuanysh.zharekeev@mail.ru

Аннотация. В статье рассматривается правовая проблема развития аграрного сектора, которая обеспечивает страну продовольственной и пищевой безопасностью. Продовольственная безопасность является глобальной проблемой, имеющая приоритетную и международную значимость. Проблема обеспечения продовольственной безопасности для современного общества является одной из важнейших. Поскольку во-первых, обеспечение населения продовольствием - это в физическом смысле обеспечение его жизнедеятельности; во-вторых, продовольственная безопасность одно из направлений национальной безопасности, которая определяет экономическую устойчивость и политическую независимость государства, его способность обеспечивать первичные потребности своих граждан без ущерба национально-государственным интересам.

Обеспечение продовольственной безопасности является одной из основных задач нашего государства.

Автор статьи указывает на значение аграрного сектора, приводит различные определения термина «продовольственная безопасность» из международных документов и правовых актов, пытается раскрыть сущность терминов «продовольственная безопасность» и «пищевая безопасность», рассматривает вопросы взаимосвязи продовольственной и пищевой безопасности, определяет их правовые основы. В то же время автор определяет пищевую безопасность как один из компонентов продовольственной безопасности, являющийся основным фактором и определяющим здоровье и жизнедеятельность людей. Вместе с этим, автор анализирует мнения ученых по обеспечению продовольственной безопасности и предлагает применить международную практику. Целью исследования является изучение значения аграрного сектора, обеспечивающего продовольственную и пищевую безопасность страны. Автор предлагает принять Закон РК «О продовольственной безопасности» и Закон РК «О личном подсобном хозяйстве», которые решили бы проблемы в сельском хозяйстве, усилить субсидирование агропромышленного комплекса и модернизировать сельскохозяйственную технику, а также перенимать передовой опыт зарубежных стран.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, пищевые продукты, личное подсобное хозяйство, агропромышленный комплекс, аграрный сектор.

DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AS A CONDITION FOR ENSURING FOOD AND FOOD SECURITY

Zhusupbekova Madina Koishybayevna*

*Associate Professor of the Department of «Jurisprudence»
of the Korkyt Ata Kyzylorda University, Candidate of Law,
Kyzylorda, Republic of Kazakhstan; e-mail: zhmk6464@mail.ru*

Toylybekova Elmira Oryntayeva

*Senior Lecturer of the Department of «Jurisprudence»
of the Korkyt Ata Kyzylorda University, Candidate of Law,
Kyzylorda, Republic of Kazakhstan; e-mail: elmira-01-1981@mail.ru*

Zharekeev Kuanysh Zhaksybayevich

*Senior Lecturer of the Department of «Jurisprudence»
of the Korkyt Ata Kyzylorda University, Master of Law,
Kyzylorda, Republic of Kazakhstan; e-mail: kuanysh.zharekeev@mail.ru*

Abstract. *The article deals with the legal problem of the development of the agricultural sector, which provides the country with food and food security. Food security is a global issue of priority and international importance. The problem of ensuring food security for modern society is one of the most important. Because firstly, the provision of food to the population is, in the physical sense, the provision of its vital activity; Secondly, food security is one of the directions of national security, which determines the economic stability and political independence of the state, its ability to provide for the primary needs of its citizens without prejudice to national and state interests.*

Ensuring food security is one of the main tasks of our state.

The author of the article points out the importance of the agricultural sector, gives various definitions of the term “food security” from international documents and legal acts, tries to reveal the essence of the terms “food security” and “food security”, examines the issues of the relationship between food and food security, defines their legal foundations. At the same time, the author defines food safety as one of the components of food security, which is the main factor and determines the health and livelihoods of people. At the same time, the author analyzes the opinions of scientists on ensuring food security and suggests applying international practice. The purpose of the study is to study the importance of the agricultural sector, which ensures the food and food security of the country. The author proposes to adopt the Law of the Republic of Kazakhstan “On Food Security” and the Law of the Republic of Kazakhstan “On personal subsidiary farming”, which would solve problems in agriculture, strengthen subsidies to the agro-industrial complex and modernize agricultural machinery, as well as adopt the best practices of foreign countries.

Keywords: *food security, food products, personal subsidiary farming, agro-industrial complex, agricultural sector.*

DOI: 10.52026/2788-5291_2022_69_2_86

Кіріспе

ҚР Президенті Қ.К.Тоқаевтың 2021 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында «Қазақстанның аграрлық әлеуеті көп. Бірақ агро-өнеркәсіп кешені саласында көптеген проблемалар жинақталды» [1]. Мемлекет Басшысы Қ.К.Тоқаевтың айтуынша, аграрлық сектордың проблемаларының біріншісі, тиімсіз баға белгілеу және азық-түлік тауарларын бөлу болып табылады, яғни көтерме-тарату орталықтарын құру қажет, олар шағын ауыл шаруашылығы та-

уарларын өндірушілер мен жеке қосалқы шаруашылығы бар адамдарға қолжетімді болуы тиіс. Сонымен қатар, өндірушіден тұтынушыға дейінгі бағалар бойынша бірыңғай бақылауды қамтамасыз ету қажет, мұнда бағаның өсуі кезінде жағдайды мұқият талдау қажет. Екіншіден, жем-шөп дақылдарын өсіру алаңдарын кеңейту және ауыспалы егістің сақталуын бақылауды күшейту қажет, бұл ретте жерді ғарыштық мониторингтеу және қашықтықтан зондтау мүмкіндіктерін пайдалану, ауыл тұрғында-

рының жеке аулаларын жайылымдық алқаптармен қамтамасыз ету қажет. Осыған байланысты бұрыннан қажет болып келе жатқан «Жеке қосалқы шаруашылықтар туралы» жеке заңды әзірлеу тапсырылды және онда жеке қосалқы шаруашылықпен айналысатындардың құқықтық мәртебесі мен оларды мемлекеттік қолдау шаралары ескерілуі тиіс делінді. Үшіншіден, ветеринария саласын жетілдіру қажет, онсыз ауыл шаруашылығы өнімдерінің экспортын кеңейту мүмкін емес, сондықтан бұл салада процестерді цифрландыру қажеттілігі бар. Төртіншіден, субсидиялау тетігін қайта қарау және тұрақтандыру қажет, бұл ретте тетік шағын және орта шаруашылықтарға түсінікті әрі ашық әрі толық көлемде қолжетімді болуға тиіс. Ауыл шаруашылығын субсидиялау өнеркәсіптік саясатқа сәйкес жүргізілуге тиіс. Бесіншіден, ауыл шаруашылығындағы техниканы жаңғырту керек. Президент агроөнеркәсіптік кешеннің басты міндеті елді негізгі азық-түлікпен толық қамтамасыз ету, яғни азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету болып табылатынын атап өтті [1].

Аграрлық сектор елді азық-түлік қауіпсіздігімен қамтамасыз ететін, демек оның ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ететін экономика секторларының бірі болып табылады.

Зерттеудің мақсаты елдің тамақ, оның ішінде азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ететін экономиканың маңызды секторы болып табылатын аграрлық секторды дамыту мәселелерін зерделеу болып табылады. Зерттеудің міндеттері болып табылады:

- азық-түлік және тамақ қауіпсіздігінің мәнін ашу;
- азық-түлік қауіпсіздігі ұғымын және оның Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша өлшемдерін қарау;
- халықаралық тәжірибені зерттеу;
- аграрлық заңнаманы жетілдіру жөнінде ұсыныс жасау.

Әдістер мен пайдаланылған материалдар

Азық-түлік және азық-түлік қауіпсіздігі мәселелерімен көптеген ресейлік және отандық ғалымдар айналысуда.

Аграрлық сектордың тамақ және азық-түлік қауіпсіздігінің шарты ретінде дамуы туралы мақала жазу барысында ресейлік және отандық ғалымдарының ғылыми жұ-

мыстары, Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық құжаттары пайдаланылды, тарихи, аналитикалық талдау, салыстырмалы әдістер, талдау және синтез әдістері қолданылды.

Сонымен бірге қазақстандық ғалым Л.К.Еркімбаева мен ресейлік ғалым А.И. Бирюковтың ғылыми жұмыстары зерттеліп, пайдаланылды.

Зерттеу нәтижелері

Азық-түлік қауіпсіздігін басым және халықаралық маңызы бар жаһандық проблема ретінде қарау керек. Қазіргі қоғам үшін азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесі маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Біріншіден, халықты азық-түлікпен қамтамасыз ету - бұл физикалық тұрғыдан оның тіршілігін қамтамасыз ету; екіншіден, азық-түлік қауіпсіздігі - мемлекеттің экономикалық тұрақтылығы мен саяси тәуелсіздігін, оның ұлттық - мемлекеттік мүдделерге нұқсан келтірместен өз азаматтарының бастапқы қажеттіліктерін қамтамасыз ету қабілетін анықтайтын ұлттық қауіпсіздік бағыттарының бірі.

Адамның толық тамақтану және аштықтан қорғау құқығы 1948 жылғы Адам құқықтары туралы Халықаралық билдің және 1966 жылғы Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы Халықаралық пактінің ажырамас бөлігі болды. Мысалы, 1948 жылы БҰҰ қабылдаған Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының 25-бабында: «Әр адам өзінің және отбасының денсаулығы мен әл-ауқатын сақтау үшін қажет тамақ, киім, тұрғын үй, медициналық көмек және қажетті әлеуметтік қызметтерді қоса алғанда және жұмыссыздық, ауру, мүгедектік, жесірлік, кәрілік, өмір сүру қаржысы болмай қалған немесе адамның еркіне байланысты емес басқа да жағдайлар болған кезде осындай өмір сүру деңгейіне құқылы».²

Мысалы, ЕурАзЭҚ мемлекетаралық кеңесінің 2009 жылғы 11 желтоқсандағы № 464 шешімімен қабылданған Еуразиялық экономикалық қоғамдастықтың азық-түлік қауіпсіздігі Тұжырымдамасында «Азық-түлік қауіпсіздігі деп өз өндірісі есебінен елдің азық-түлік тәуелсіздігі қамтамасыз етілетін, белсенді және салауатты өмір сүру, сондай-ақ демографиялық өсуді қамтамасыз ету үшін қажетті мөлшерде және сапада

² Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы. Декларация Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының резолюциясымен 1948 жылғы 10 желтоқсанда № 217 А (III) қабылданған. [Электронды ресурс] // Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001/>. (Дата обращения: 01.03.2022).

бүкіл халық үшін азық-түлік пен таза ауыз судың негізгі түрлерінің физикалық және экономикалық қолжетімділігіне кепілдік берілетін мемлекет экономикасының жай-күйі» деп түсініледі.³

Сыртқы және ішкі жағдайлардың өзгеруіне тәуелсіз болып табылатын елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі маңызды міндеттерге мыналар жатады:

- азық-түлік қауіпсіздігіне қатысты барлық қауіптердің алдын алу, дүлей зілзалалар және басқа да төтенше жағдайлар кезінде азаматтарды азық-түлік өнімдерімен қамтамасыз ету жүйесінің тұрақты әзірлігі, сапалы және қауіпсіз тамақ өнімдерінің стратегиялық қорларын қалыптастыру есебінен олардың теріс салдарларын барынша азайту;

- ЕурАзЭҚ-қа мүше мемлекеттердің әрбір азаматы үшін белсенді және салауатты өмір салты үшін қажетті негізгі тамақ өнімдерін тұтынудың белгіленген ұтымды нормаларына сәйкес келетін көлемде және ассортиментте қауіпсіз және сапалы тамақ өнімдеріне қол жеткізу және олардың нақты және экономикалық қолжетімділігіне қол жеткізу және оларды қолдау;

- ЕурАзЭҚ азық-түлік тәуелсіздігін қамтамасыз ету үшін жеткілікті азық-түліктің негізгі түрлерінің ішкі өндірісін тұрақты дамыту;

- тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі мен сапасын қамтамасыз ету.⁴

2010 жылғы 19 қарашада Тәуелсіз Мемлекеттер Достығының Үкімет Басшылары Кеңесінің шешімімен қабылданған ТМД - ға қатысушы мемлекеттердің азық-түлік қауіпсіздігін арттыру Тұжырымдамасында азық-түлік қауіпсіздігі ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің экономикалық қауіпсіздігінің құрамдас бөлігін құрай отырып, олардың мемлекеттілігі мен егемендігін сақтаудың негізгі факторын, тыныс-тіршілікті қамтамасыз ету жүйесінің және демографиялық саясаттың маңызды құраушысын, сондай-ақ денсаулықты сақтаудың, дене белсенділігін, ұзақ өмір сүруді және әр-

бір мемлекет халқының өмір сүру сапасын жоғары деңгейде қамтамасыз етудің қажеттілігі деп белгіленеді⁵.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасында мемлекеттік саясаттың міндеттерінің бірі халықты азық-түлік қауіпсіздігімен қамтамасыз ету болып табылады. Елімізде азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, агроөнеркәсіптік кешенді қолдау және дамыту бойынша көптеген бағдарламалар мен құқықтық актілер қабылданған.

«Азық – түлік қауіпсіздігі» ұғымы алғаш рет «Астық туралы» Қазақстан Республикасының Заңында берілген,⁶ онда «азық-түлік қауіпсіздігі-бұл сыртқы және ішкі жағдайларға қарамастан, халықтың тамақ өнімдеріне қажеттіліктері қанағаттандырылатын тиісті ресурстармен, әлеуетпен және кепілдіктермен қамтамасыз етілген экономиканың, оның ішінде агроөнеркәсіптік кешеннің жай-күйі»деп айтылған.

Осыдан кейін азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесі ҚР Президентінің 2003 жылғы Жолдауында қарастырылды, онда азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ететін құжаттар пакетін әзірлеу қажеттілігі туралы айтылды. В обеспечение

Қазақстан Республикасының Президентінің жоғарыда көрсетілген Қазақстан халқына жолдаған Жолдауын қамтамасыз ету мақсатында «Қазақстан Республикасының 2003-2005 жылдарға арналған мемлекеттік аграрлық азық-түлік бағдарламасы» қабылданды. Бұл бағдарламаның мақсаты агроөнеркәсіптік кешеннің тиімді жүйесін қалыптастыруға және бәсекеге қабілетті өнім өндіруге негізделген Қазақстанның азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету болды.

Осы құжаттардан азық-түлік қауіпсіздігі экономикалық қауіпсіздіктің құрамдас бөлігі ретінде тамақ қауіпсіздігі мен демографиялық саясат мәселелерін шешетін азық-түлік тәуелсіздігі болып табылатынын көруге болады.

Азық-түлік қауіпсіздігі мәселелері шетел-

³ Еуразиялық экономикалық қоғамдастықтың азық-түлік қауіпсіздігі тұжырымдамасы туралы. Шешімі. Еуразиялық экономикалық қоғамдастық. 2009 жылғы 11 желтоқсан № 464. [Электронды ресурс] - Режим доступа. — URL: <http://www.businesspravo.ru>. (Дата обращения: 01.03.2022).

⁴ Еуразиялық экономикалық қоғамдастықтың азық-түлік қауіпсіздігі тұжырымдамасы туралы. Шешімі. Еуразиялық экономикалық қоғамдастық. 2009 жылғы 11 желтоқсан № 464. [Электронды ресурс] - Режим доступа. — URL: <http://www.businesspravo.ru>. (Дата обращения: 01.03.2022).

⁵ Решение Совета глав правительств Содружества Независимых Государств. О Концепции повышения продовольственной безопасности государств-участников СНГ (Санкт-Петербург, 19 ноября 2010 года). [Электронный ресурс] - Режим доступа. — URL: <http://www.navyu.ru>. (Дата обращения: 01.03.2022).

⁶ Астық туралы 2001 ж. 19 қаңтардағы № 143-ІІ Қазақстан Республикасының Заңы. [Электронды ресурс] // Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z010000143>. (Дата обращения: 01.03.2022).

дік және отандық ғалымдардың унемі басты назарында болады. Сонымен, ресейлік ғалым А.И.Бирюков экономикалық категория ретінде азық-түлік қауіпсіздігі экономикалық жүйенің тұрақты дамуын, оның жұмыс істеуінің мақсатты параметрлерін анықтайды және азық-түлік тәуелсіздігін, аймақтардың азық-түлікпен қамтамасыз етілу дәрежесін, халық үшін азық-түліктің экономикалық және физикалық қолжетімділігін, азық-түліктің сапасы мен экологиялық тазалығын сипаттайтын экономикалық категориялардың ішкі жүйесін қамтиды деп санайды [2]. Қазақстандық ғалым Л.К.Еркімбаева кез келген елдің экономикалық даму тұжырымдамасын іске асыру азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуді көздейді, бұл өз кезегінде тұрақты азық-түлікпен қамтамасыз етуге кепілдік беруді, сондай-ақ азық-түлік тәуелсіздігін қамтамасыз ететін аграрлық өндіріс көлемін қолдауды қамтиды [3, 44-бет]. Ғалымдардың пікірімен келісе отырып, азық-түлік қауіпсіздігі елдің азық-түлік тәуелсіздігін қамтамасыз етеді, яғни әр адамға қауіпсіз тамақ қол жетімді болуы керек.

Қазақстан Республикасында азық-түлік қауіпсіздігін қарастыратын бірқатар құқықтық актілер бар. Мысалы, «Тамақ қауіпсіздігі туралы» ҚР Заңы, «Астық туралы» ҚР Заңы, «Ауыл шаруашылығы кооперативтері туралы» ҚР Заңы, Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы ҚР кодексі, және т.б. Осы құқықтық актілердің барлық нормалары халықтың денсаулығын қорғауға, яғни қауіпсіз тамақ өнімдерін тұтынуға бағытталған.

Азық-түлік қауіпсіздігі ұғымы «ҚР Ұлттық қауіпсіздігі туралы» ҚР Заңында толықтай көрсетілген. Бұл Заңының 22-бабында елдің экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету шаралары көрсетілген, онда азық-түлік қауіпсіздігі деп «Мемлекет тұтынудың және демографиялық өсудің физиологиялық нормаларын қанағаттандыру үшін жеткілікті сапалы және қауіпсіз азық-түлік тауарларына халықтың физикалық және экономикалық қолжетімділігін қамтамасыз ете алатын экономиканың, оның ішінде агроөнеркәсіптік кешеннің қорғалу жай-күйін көздейтін азық-түлік қауіпсіздігі»

деп түсіндіріледі⁷.

2005 жылғы 8 шілдедегі «Агроөнеркәсіптік кешенді және ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу туралы» ҚР Заңының «Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуді мемлекеттік реттеу» атты 3-1-тарауында азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету өлшемдері туралы айтылады, онда азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің негізгі бағыттарының бірі ішкі аграрлық азық-түлік нарығын, оның ішінде отандық ауыл шаруашылығы өнімдерін және оны тереңдете қайта өңдеу өнімдерін өндірушілерді қолдау жолымен молықтыру үшін қажетті жағдайлар жасау деп белгіленеді⁸.

Осыдан бір жағынан, азық – түлік қауіпсіздігі – бұл мемлекеттің қауіпсіз азық-түлікпен қамтамасыз етілуі және оның тәуелсіздігі; екінші жағынан, қоғамның әр мүшесінің тамақ өнімдеріне қол жетімділігі; үшіншіден, бұл өз халқын қамтамасыз ете алатын дамыған ауылшаруашылық өндірісі деп тұжырымдауға болады.

Азық-түлік қауіпсіздігінің стратегиялық мақсаты елді азық-түлік қауіпсіздігімен қамтамасыз ету болып табылады.

Тамақ қауіпсіздігі азық-түлік қауіпсіздігінің құрамдас бөлігі ретінде азық-түлік қауіпсіздігін білдіреді, ол нарықта тұтынуға жарамсыз немесе қауіпті тамақ өнімдерінің болмауын қамтамасыз етеді.

Қазіргі уақытта тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі тамақтану гигиенасы мен токсикология саласынан тыс, тамақ өнеркәсібі, ауыл шаруашылығы, сауда және логистика, үйде тамақтану сияқты салалармен байланысты. Тамақ өнімдерінің қауіпсіздігін бақылау экономикалық және саяси аспектілермен де байланысты. Экономикалық аспект өнімді өндіру мен сатуға байланысты болса, ал саяси аспект елдің азық-түлік қауіпсіздігімен байланысады. Азық-түлік қауіпсіздігін жалпы қабылданған мөлшерде тұтынған кезде өнімдердің адам ағзасына уытты, канцерогенді, тератогенді, мутагенді немесе басқа жағымсыз әсерінің болмауы деп тұжырымдауға болады. Қауіпсіздік құрамының регламенттелетін деңгейін сақтауға, яғни химиялық және биологиялық сипаттағы лаस्ताғыштардың, сондай-ақ осы өнімге тән және адам денсаулығына қауіп төндіретін

⁷ Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі туралы Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 6 қаңтардағы № 527-IV Заңы. [Электронды ресурс] - Режим доступа. - URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1200000527>. (Дата обращения: 01.03.2022).

⁸ Агроөнеркәсіптік кешенді және ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу туралы 2005 жылғы 8 шілдедегі №66-III Қазақстан Республикасының Заңы. [Электронды ресурс] - Режим доступа. - URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000066>. (Дата обращения: 01.03.2022).

табиғи уытты заттардың жол берілетін концентрациясының болмауына немесе шектеуіне кепілдік беріледі.

Қазіргі уақытта әлемдік қауымдастықта қауіпсіздікті бағалаудағы басымдықтар нақтылануда. Егер, бұрынғы кезде қауіпсіздікке байланысты қауіптер тек тағамның ластануы тұрғысынан бағаланса, қазір бүкіл әлемдегі ғалымдар тамақ өнімдерінің ластану деңгейін ғана емес, сонымен бірге халықтың тамақтану құрылымын, яғни диетадағы қоректік заттардың жетіспеушілігін, артық мөлшерін немесе теңгерімсіздігін бағалау керек деген қорытындыға келді.

Сонымен қатар, тамақ өнеркәсібінде жаңа технологияларды әзірлеу және енгізу тамақтанумен байланысты жаңа қауіптерді тудыруы мүмкін. Мысалы, тамақ өнімдерінің кейбір түрлерін өндіруде уыттылығы бар акриламид пайда болуы мүмкін.

Тамақтану құрылымы адам денсаулығына тікелей әсер етеді. Сонымен, қазіргі уақытта Қазақстан халқының рационнда көмірсулар мен майлардың, ең алдымен жануарлардан алынатын майлардың шамадан тыс мөлшері, сонымен қатар бірқатар макро - және микроэлементтер дәрумендерінің және диеталық талшықтардың жетіспеушілігі байқалады. Мұның бәрі бірқатар аурулардың, соның ішінде семіздік пен май алмасуының бұзылуының әртүрлі формалары, атеросклероз, остеопороз, темір тапшылығы анемиясы, кейбір онкологиялық және т. б. ауруларының пайда болуының елеулі факторы болып табылады.

Мысалы, құстар мен ірі қара малға арналған жемге жем қоспаларына көптеген түрлі химиялық заттар қосылады, мысалы, жануарлардың сау және тез өсуі үшін диетилстиль – быстрол гормоналды препараты пайдаланылады. Алайда, бұл препарат жүктілік кезінде оны қабылдаған әйелдерден туылған балаларда қатерлі ісік ауруын тудырады. Оның әйелдердің де қатерлі ісік ауруының қаупін арттырғаны туралы деректер бар.

Осылайша, тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі оның өмірлік циклінің бүкіл тізбегі бойынша қамтамасыз етілуі керек: азық-түлік шикізатын өсіру, өндіру, тасымалдау, сақтау және сату.

Азық-түлік қауіпсіздігі сияқты, тамақ қа-

уіпсіздігі оның құрамдас бөліктерінің бірі бола отырып, бүкіл әлемдегі жаһандық проблемалардың бірі болып табылады. Азық – түлік қауіпсіздігі мәселесі-оны шешу үшін көп күш жұмсауды қажет ететін көп қырлы мәселе. Сонымен қатар, тамақ қауіпсіздігі адамдардың денсаулығын анықтайтын негізгі факторлардың бірі болып табылады.

Талқылау

«Тамақ қауіпсіздігі туралы» ҚР Заңы тамақ қауіпсіздігінің құқықтық негізі болып табылады, ол бойынша тамақ өнімдерінде адам өмірі мен денсаулығына зиян келтіретін зиянды заттар болмауы тиіс.⁹

Кеден Одағының 021/2011 «Тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі туралы» Техникалық регламентінде тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі адамға және болашақ ұрпаққа зиянды әсер етумен байланысты жол берілмейтін тәуекелдің жоқ екенін айғақтайтын тамақ өнімдерінің жай-күйін білдіреді.

Демек, тамақ адамға, оның өмірі мен денсаулығына зиян тигізбеуі керек. Азық-түлікпен адам ағзасына оның денсаулығына қауіпті заттар түсуі мүмкін. Кеден одағының «Тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі туралы» техникалық регламентінің 4-бабында «Тамақ өнімдерінің адамға зиянды әсері-тамақ өнімдерінде адамның өміріне немесе денсаулығына қауіп төндіретін контаминанттардың, ластағыштардың не болашақ ұрпақтың өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін контаминанттардың болуына байланысты қолайсыз факторлардың әсері» деп көрсетіледі¹⁰. Сондықтан сапасыз азық-түлік жеткізілімі үшін жауапкершілікті күшейту туралы мәселе туындайды. Азық-түлік технологиясының дамуымен жаңа тағамдық қоспалар пайда болды, сонымен қатар қоршаған ортаның ластануы өсуде. Осы факторлардың барлығы тамақ қауіпсіздігін қамтамасыз етуге қойылатын талаптарды қатаңдату қажеттігін көрсетеді.

Сонымен қатар, аграрлық сектор елді азық-түлікпен қамтамасыз ететін болғандықтан оған үнемі мемлекет тарапынан қолдау қажет, яғни субсидиялау керек. Мемлекет тарапынан бұл бағдарлама жүзеге асырылып жатыр, бірақ, ол субсидиялардың Ресей, Белоруссия мемлекеттеріне қарағанда мөлшері төмен, аз болғанына қарамастан,

⁹ Тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі туралы 2007 жылғы 21 шілдедегі №301-III Қазақстан Республикасының Заңы. [Электронды ресурс] - Режим доступа. - URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000301>. (Дата обращения: 01.03.2022).

¹⁰ TP TC 021/2011. Технический регламент Таможенного союза. «О безопасности пищевой продукции», утвержденный решением комиссии Таможенного Союза от 9 декабря 2011 г. N 880. [Электронный ресурс]— Режим доступа. — URL: <http://sudact.ru/law/>. (Дата обращения: 01.03.2022).

берілген субсидиялар уақытылы берілмейді, қол жетімсіз және тек ірі ауылшаруашылық өндірушілерге ғана қол жетімді болып табылады, ал орта және ұсақ фермерлерге субсидиялар жетпейді және жеңілдетілген кредиттерге де ие бола алмайды. Бұған бірнеше кедергілер бар:

- субсидияны алу үшін мемлекеттік қызметтерді цифрландыру арқылы және шенеунік пен тапсырушы арасында тікелей байланыс орнату үшін еңгізілген «Қолдау» жүйесінің қиындығында, яғни оңы тек компьютерлық технологиядан хабары бар фермер қолдана алады. Себебі, бағдарлама ЖСН теруді талап етеді, ал ауылшаруашылық өндірісімен айналысатындардың көпшілігінде БСН ғана бар;

- жүйеде космомониторинг деректері бойынша өрістердің электрондық карталары жасалады. Оларды құратын бағдарлама көбінесе учаскелердің көлемін азайтады, нәтижесінде фермерлердің көпшілігі 5-10 га «жоғалтады», бұл тек 50-100 га болатын шағын шаруашылықтар үшін өте маңызды көлем;

- жүйемен жұмыс істеудің техникалық аспектілері. Субсидияларды алу үшін жеке маман қажет, ол өтініш береді және ақшаның түсу уақытын бақылайды. Ірі холдингке компьютер мамандарын жалдау қиын емес, бірақ қарапайым шаруалар үшін бұл мүмкін емес. Көбінесе ұсақ шаруашылықтарда ШҚ басшысының өзі мамандардың жетіспеушілігі салдарынан есеп қисаппен өзі айналысады, есеп жүргізеді, өзі егеді, егістейді, техника сатып алуды жүргізеді. Бір сөзбен айтқанда, ол үшін компьютерде отыру, өрісте жұмыс істейтін ешкім болмаған кезде өтінімді бақылау мүмкін емес. Тағы бір проблема бар-мемлекеттік қызметтер тегін көрсетілуіне қарамастан, жүйені пайдалану үшін ақы төлеуге тура келеді. Сонымен қатар, «Қолдау» жүйесінің иелері 2020 жылы өз қызметтері үшін төлемді бірнеше есе арттырды [4].

Мемлекет Басшысы айтқандай, аграрлық секторды дамыту үшін шет елдердің озық тәжірибесін қолдану қажет, осы тұста А.А.Айтпаевамен келісуге болады. Ол ғалымның пікірі бойынша АҚШ, Германия, Франция, Англия, Италия, Швеция сияқты дамыған елдер мықты азық-түлік тәуелсіздігін құрды және аталған мемлекеттердің ұлттық заңнамасы аграрлық протекционизмді

және ауыл шаруашылығын мемлекеттік реттеуді, олардың ұлттық азық-түлік нарықтарының тұрақтылығы мен тиімділігін қамтамасыз етеді. Еуропалық Одақ елдеріндегі ауыл шаруашылығын мемлекеттік реттеудің мазмұны да назар аударады. Ол мынадай шараларды көздейді: экономиканың аграрлық секторы өніміне жоғары бағаны қолдау, тауар өндірушілердің табыс деңгейін реттеу, салық салу саласындағы жеңілдіктер жүйесі, азық-түліктің жекелеген түрлеріне әрбір ауыл шаруашылығы тауарын өндірушіге жіберілетін квоталарды (аграрлық өнім өндірісінің ең жоғары көлемін) белгілеу [5, 12 б.].

Мысалы, Германияда «тамақ өнімдерінің қауіпсіздігін қамтамасыз етудің жеті негізгі қағидасы» бар. Бұл қағидалар жүйе шеңберіндегі жауапкершіліктер мен рөлдердің бөліну принциптерін айқын көрсетеді және «тамақ өнімдерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесінің конструкциясы» негізделетін тірек тіректері болып табылады. Еуропа елдерінде қолданылатын осындай негізгі қағидаларға мыналар жатады: азық-түлік тізбегінің барлық буындарының өзара әрекеттесу принципі; кәсіпкердің жауапкершілік принципі; бақылау принципі; тәуекелді тәуелсіз ғылыми бағалау; тәуекелдерді бағалау және тәуекелдерді басқару салалары арасында бөлу; ескерту принципі; тәуекелдердің ашық байланысы. Мәселен, мысалы, азық-түлік тізбегінің барлық буындарының өзара әрекеттесу принципі өндіріс процесінің барлық кезеңдерінде заңды нормалар мен бақылаудың жабық жүйесінің әрекетін болжайтын тамақ, жем және қажетті заттар туралы Кодекс бар екенін білдіреді.¹¹ Германия тәжірибесін бізде де пайдалану қажет деп санаймыз, сол арқылы тамақ өнімдерін өндірушінің жауапкершілігін арттыруға және елді қауіпсіз тамақ өнімдерімен қамтамасыз етуге болады.

Қорытынды

Азық-түлік қауіпсіздігінің де, тамақ қауіпсіздігінің де маңыздылығы мен маңызын мойындай отырып, тамақ қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін «Тамақ қауіпсіздігі туралы» ҚР Заңында азаматтық, әкімшілік және өзге де жауапкершілікті көздейтін сапасыз, өмірге және денсаулыққа зиянды тамақ өнімдерін өндіру үшін жауапкершілік туралы жеке тарауды қарастыру қажет деп

¹¹ Стратегии обеспечения безопасности пищевой продукции. [Электронный ресурс] - Режим доступа. — URL: <http://selcoop.ru>. (Дата обращения: 01.03.2022).

санаймыз.

Осылайша, елді азық-түлік қауіпсіздігімен қамтамасыз ету стратегиялық маңызды мемлекеттік міндет болып табылады, ол аграрлық секторды дамытуды көздейді. Аграрлық секторды дамыту және халықты азық-түлік қауіпсіздігімен қамтамасыз ету үшін:

- біріншіден, халықаралық тәжірибені пайдалану керек;

- екіншіден, «Азық-түлік қауіпсіздігі туралы» ҚР арнайы Заңы қабылдануы қажет;

- үшіншіден, азық-түлік қауіпсіздігін азық-түлік қауіпсіздігінің құрамдас бөлігі ретінде анықтай отырып, «Тамақ қауіпсіздігі туралы» ҚР Заңына сапасыз немесе адам

өміріне, денсаулығына зиянды тамақ өнімдерін өндіру үшін өндірушінің жауапкершілігін көздейтін арнайы тарауды енгізу керек;

- төртіншіден, жеке қосалқы шаруашылықты дамыту, ұсақ ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілерге олардың ауыл шаруашылығы өнімдерін өткізуге көмектесетін көтерме-басқару орталықтарын құру қажет. Сондықтан «Жеке қосалқы шаруашылықтар туралы» арнайы ҚР Заңы қабылдап, агроөнеркәсіптік кешенді субсидиялауды күшейту және ауыл шаруашылығындағы техниканы, машина-трактортехника паркін толығымен жаңғырту қажет деп есептейміз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны. Послание Президента Республики Казахстан от 1 сентября 2021 года [Электронный ресурс] - Режим доступа. — URL: <http://online.zakon.kz/>.

2. Бирюков А.И. Условия и факторы обеспечения продовольственной безопасности России. Дисс. канд.экон.наук. - Саратов, 2001. - 204 с. [Электронный ресурс] - Режим доступа. — URL: <https://www.dissercat.com/content/>. (Дата обращения: 01.03.2022).

3. Еркінбаева Л.К. Аграрные правоотношения в Республике Казахстан: Дисс. канд. юрид.наук. - Алматы, 2008. - 354 с.

4. Ж. Дайрабаев: Господдержка стимулирует крупное производство, мелкие КХ остаются «за бортом». [Электронный ресурс] — Режим доступа. - URL: <https://go.mail.ru/>. (Дата обращения: 01.03.2022).

5. Айтпаева А.А. Научное обоснование прогнозных сценариев обеспечения региональной продовольственной безопасности: монография. — М.: КНОРУС; Астрахань: АГУ, ИД «Астраханский университет», 2016. — 152с.

REFERENCES

1. Edinstvo naroda i sistemnye reformy – prochnaya osnova procvetaniya strany. Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 1 sentyabrya 2021 goda [The unity of the people and systemic reforms are a solid foundation for the prosperity of the country. Message of the President of the Republic of Kazakhstan dated September 1, 2021] Retrieved from // <http://online.zakon.kz/> [in Kazakh].

2. Biryukov A.I. Usloviya i faktory obespecheniya prodovol'stvennoj bezopasnosti Rossii. Dis. na sosk. uchenoj stepeni k. e. n., Saratov, 2001. - 204 p. Biryukov A.I. Conditions and factors of ensuring food security in Russia. Dis. on sosk. degree of Candidate of Economics, Saratov, 2001. - 204 p. [dslib.net/e. Retrieved from // <http://www.dslib.net/e>. [in Russian]. (Accessed: 01.03.2022).

3. Erkinbayeva L.K. Agrarnye pravootnosheniya v Respublike Kazakhstan: Diss na soisk. uchenoj stepeni k.yu.n., Almaty, 2008. - 354 s. [Erkinbayeva L.K. Agrarian legal relations in the Republic of Kazakhstan: Diss on the job. academic degree of Candidate of Law, Almaty, 2008. - 354 p.] [in Russian].

4. Zh.Dajrabaev: gosподderzhka stimuliruet krupnoe proizvodstvo, melkie KKH ostayutsya «za bortom» [Zh.Dajrabaev: state support stimulates large-scale production, small farms remain “overboard”] go.mail.ru/. Retrieved from <https://go.mail.ru/> [in Russian]. (Accessed: 01.03.2022).

5. Ajtpaeva A.A. Nauchnoe obosnovanie prognoznih scenariy obespecheniya regional'noj prodovol'stvennoj bezopasnosti: monografiya. — М.: КНОРУС; Астрахань: АГУ, ИД «Астраханский университет», 2016. — С. 12. [Aitpaeva A.A. Scientific substantiation of forecast scenarios for ensuring regional food security: monograph. - М.: КНОРУС; Astrakhan: ASU, Publishing House “Astrakhan University”, 2016. -152 p. [in Russian].